

**BOLALARNING AQLIY RIVOJLANISHINING INDIVIDUAL
XUSUSIYATLARINI ANIQLASH**

Jo‘rayeva Ra‘noxon Nosirjonovna

Andijon viloyati Asaka tumani 3-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bolalarning aqliy rivojlanishining individual xususiyatlarini aniqlash masalalari yoritiladi. Bolalarning intellektual rivojlanish darajasi, bilish jarayonlari, qobiliyatlari va psixologik holatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, pedagog va psixologlar tomonidan qo‘llaniladigan diagnostik usullar va individual yondashuvning ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: aqliy rivojlanish, individual xususiyatlar, bolalar psixologiyasi, diagnostika, intellekt, bilish jarayonlari, pedagogik yondashuv, psixologik tahlil, qobiliyat, rivojlanish.

KIRISH

Bolalarning aqliy rivojlanishi har bir bola uchun o‘ziga xos bo‘lib, ularning individual xususiyatlari bilan belgilanadi. Har bir bolaning fikrlash darajasi, xotirasi, diqqat qobiliyati va bilish jarayonlari turlicha rivojlanadi. Shu sababli bolalarning aqliy rivojlanishini aniqlash va baholash ta‘lim jarayonida muhim ahamiyatga ega.

Aqliy rivojlanish — bu bolaning atrof-muhitni idrok etishi, o‘rganishi, tahlil qilishi va xulosa chiqarish qobiliyatlarining shakllanish jarayonidir. Ushbu jarayon bolaning yoshiga, ijtimoiy muhitiga, oilaviy tarbiyasiga va ta‘lim sharoitiga bog‘liq holda rivojlanadi.

Bolalarning individual xususiyatlarini aniqlashda ularning bilish jarayonlariga e‘tibor qaratiladi. Diqqat, xotira, tafakkur va nutq kabi psixik jarayonlar bolaning intellektual rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Masalan, ayrim bolalarda diqqat tez chalg‘iydi, boshqalarida esa xotira kuchli

rivojlangan bo'ladi.

Diagnostika usullari bolalarning aqliy rivojlanish darajasini aniqlashda muhim vosita hisoblanadi. Psixologlar testlar, kuzatish, suhbat va maxsus mashg'ulotlar orqali bolaning qobiliyatlarini o'rganadi. Bu usullar yordamida har bir bolaning kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi.

Individual yondashuv bolalarning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi va psixolog har bir bolaning xususiyatlarini hisobga olib, unga mos ta'lim metodlarini qo'llashi zarur. Bu esa bolaning bilim olish samaradorligini oshiradi.

Aqliy rivojlanishni aniqlashda oilaviy muhit ham katta rol o'ynaydi. Ota-onaning e'tibori, qo'llab-quvvatlashi va bolaga bo'lgan munosabati uning intellektual rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Ijobiy oilaviy muhit bolaning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Shuningdek, bolalarning qiziqishlari va moyilliklari ham ularning aqliy rivojlanishini aniqlashda muhimdir. Ba'zi bolalar aniq fanlarga, boshqalari esa ijodiy faoliyatga moyil bo'ladi. Shu asosda ularga mos mashg'ulotlar tashkil etish zarur. Zamonaviy ta'lim tizimida bolalarning individual xususiyatlarini aniqlash uchun innovatsion texnologiyalar ham qo'llanilmoqda. Interaktiv testlar, kompyuter dasturlari va rivojlantiruvchi o'yinlar bu jarayonni yanada samarali qiladi.

Bolalarning aqliy rivojlanishi o'zaro aloqalar, ta'lim, o'yinlar va amaliyot orqali shakllanadi. Bolalarning aqliy rivojlanishini yoritadigan ma'lumotlar, asosan, intellektual qobiliyatlarning qanday shakllanishini va rivojlanishini, shuningdek, bola o'zining aqliy salohiyatini qanday oshirishi mumkinligini ko'rsatadi. Aqliy rivojlanish — bu murakkab jarayon bo'lib, bola o'zining dunyoqarashini, fikrlash va tushunish qobiliyatlarini kundalik tajriba va ta'lim jarayonlari orqali rivojlantiradi. Quyida bolalarning aqliy rivojlanishini ko'rsatadigan asosiy omillar va bosqichlar keltirilgan:

1. Aqliy rivojlanishning dastlabki bosqichlari (0-3 yosh)

ilmiy –amaliy anjuman

Bolaning ilk yillaridagi aqliy rivojlanish asosan sensorli va motorik tajribalarga asoslanadi. Bu davrda bola:

O'zida mavjud bo'lgan shaxsiyatni va atrof-muhitni o'rganadi.

O'z his-tuyg'ularini anglay boshlaydi, masalan, xursandchilik, qo'rquv, qiziqish kabi tuyg'ularni.

O'rgatish va o'yinlar orqali tilni o'rganish va so'zlashish qobiliyatini rivojlantiradi.

Atrofdagi odamlar va ob'ektlar bilan bog'lanishni o'rganadi.

2. Til va mantiqiy fikrlash (3-6 yosh)

Bolaning aqliy rivojlanishida til va mantiqiy fikrlash muhim o'rin tutadi.

Bu davrda:

Bola o'z fikrlarini aniq ifodalashni boshlaydi va yangi so'zlar o'rganadi.

Oddiy matematik tushunchalar (masalan, sanash, shakllarni ajratish) o'zlashtiriladi.

Mantiqiy o'yinlar va masalalar orqali fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyati rivojlanadi.

O'zaro munosabatlar va ijtimoiy ko'nikmalar, masalan, navbat kutish, o'z fikrini aytish va boshqalar bilan muomala qilishda bolalar yuksaladi.

3. Abstrakt fikrlash va yaratuvchanlik (7-12 yosh)

Bu bosqichda bolalar ko'proq mantiqiy va abstrakt fikrlashni rivojlantiradi. Bola:

O'ylash va xulosa chiqarish jarayonlarini yanada chuqurlashtiradi.

Murakkab masalalar va mantiqiy o'yinlarda ishtirok etib, yangi bilimlarni o'zlashtiradi.

O'zini va boshqalarni yaxshiroq tushunishni boshlaydi, bu esa ijtimoiy o'zaro munosabatlarni yaxshilashga yordam beradi.

Yaratish va yangi g'oyalarni o'ylashda ijodiy fikrlash rivojlanadi, masalan, hikoyalar tuzish, tasavvur qilish va boshqalar.

4. O'smirlik va kattalar bosqichiga o'tish (13-18 yosh)

Yosh o'smirlar o'z fikrlarini kengaytirish, murakkab muammolarni hal qilishda mantiqiy va analitik yondashuvni rivojlantiradilar. Bu davrda:

Abstrakt fikrlashda yanada yuqori darajaga chiqiladi, o'z fikrlarini mantiqiy tarzda ifodalash va qarorlar qabul qilish qobiliyati kuchayadi.

Tanqidiy fikrlash ko'nikmalari shakllanadi, masalan, har bir fikrni sinchiklab tahlil qilish, yangi bilimlarni yaratish.

Ijtimoiy va emotsional rivojlanish kuchayadi, shuningdek, o'z kimligini aniqlash va dunyoqarashni shakllantirish jarayoni kuchayadi.

5. Aqliy rivojlanishga ta'sir etuvchi omillar

Genetik omillar: Aqliy rivojlanishning asosiy omili bo'lib, oiladan meros qolgan genetik xususiyatlar bola aqliy salohiyatiga ta'sir qiladi.

Tarbiyaviy muhit: Bola o'sadigan muhit, oilaviy sharoitlar va ta'limning sifati uning aqliy rivojlanishiga katta ta'sir qiladi. Dastlabki ta'lim, o'yinlar va interaktiv faoliyatlar bola fikrlashining kengayishiga yordam beradi.

Ijtimoiy o'zaro aloqalar: Ota-onalar, o'qituvchilar va do'stlar bilan o'zaro munosabatlar bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini va mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

Nutq va til rivojlanishi: Til bolalarning mantiqiy fikrlashini va yangi tushunchalarni o'zlashtirishini osonlashtiradi.

6. Aqliy rivojlanishning turlari

Kognitiv rivojlanish: Bola qanday qilib dunyoni o'zi tushunib, uning haqidagi ma'lumotlarni qabul qiladi va qayta ishlaydi.

Emotsional rivojlanish: Bola o'z hissiyotlarini anglash, boshqarish va boshqalar bilan muloqotda bo'lishni o'rganadi.

Ijtimoiy rivojlanish: O'zini jamiyatda va guruhda qanday ko'rsatishini, boshqalar bilan o'zaro munosabatlarni o'rnatishni o'rganadi.

Bolalarning aqliy rivojlanishi o'zaro aloqalar, ta'lim, o'yinlar va amaliyot orqali shakllanadi. Aqli zaif bolalar g'ayritabiiy bolalarning eng ko'p toifasi hisoblanadi. Ular ma'lumotlariga ko'ra, jami bolalar aholisining 1-3% ni tashkil

ilmiy –amaliy anjuman

qiladi. Aqli zaiflikning barcha holatlarining 70-80%i engil aqliy zaiflik (nojabillik), 20-25%i o'rtacha aqliy zaiflik (engil nogironlik) va og'ir aqliy zaiflik (og'ir imbetillik), 5%i og'ir aqliy zaiflik (ahmoqlik)dir. Eng ko'p o'rganilgani - VIII tipdagi maxsus maktablarda o'qiydigan engil aqliy zaif bolalar toifasi. Ular uchun o'quv rejalari, dasturlari, darsliklar ishlab chiqilgan. Kognitiv sohaning jiddiy rivojlanmaganligi, shuningdek, og'ir jismoniy va ruhiy kasalliklar tufayli o'rtacha aqliy zaifligi (imbecility) bo'lgan bolalar uzoq vaqt davomida o'qitib bo'lmaydigan deb hisoblanadi. Bugungi kunda bunday bolalar uchun VIII-toifa maktablarida maxsus sinflar ochilgan, ammo ularning aksariyati oilalar va mehribonlik uylarida tarbiyalangan. Hozirgi vaqtda 1984 yilda SSR Pedagogika fanlari akademiyasining Defektologiya ilmiy-tadqiqot instituti xodimlari tomonidan ishlab chiqilgan og'ir aqliy zaif bolalar uchun Ta'lim dasturlari o'z kuchini saqlab kelmoqda. Aqli zaif bolalar bilan ishlashning zamonaviy usullari va idrok qilish jarayonini faollashtiruvchi usullardan biri o'rganilayotgan ob'ektlarni taqqoslashdir. Har bir darsda aqliy jarayonlarni faollashtirish, aqliy qobiliyatlarni rivojlantirish, bolalar xotirasi va tafakkurini o'rgatish uchun maxsus mo'ljallangan o'quv o'yinlari shaklida tuzatish ishlari rejalashtirilgan. O'quv o'yinlari darsda olingan bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirish va mustahkamlashga yordam beradi, aqli zaif bolalarda kuzatish qobiliyatini rivojlantiradi. Faol o'qitish usullari - o'quv materialini o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarning aqliy va amaliy faoliyatida faollik va rangbaranglikni ta'minlovchi usullar tizimidir.

Shu bilan birga, o'qitishda bolaning kognitiv imkoniyatlarini hisobga olish va o'quv materialini ularga moslashtirish tendentsiyasi mavjud. Biroq, biz bunday bolalarning mustaqilligini oshirish zarurligini ta'kidlagan mualliflarning fikriga qo'shilamiz. Bolalar, ular uchun mavjud bo'lgan kichik qiyinchiliklarni engib, ish bilan engishlari kerak.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bolalarning aqliy rivojlanishining individual

xususiyatlarini aniqlash — ularning to‘g‘ri rivojlanishi va ta’lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishi uchun muhim omildir. Diagnostika, individual yondashuv va ijobiy muhit orqali har bir bolaning salohiyatini to‘liq ochish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Кольцова М.М. Двигательная активность и развитие функций ребенка. - М.,
2. 1973.
3. JDPI Maxsus pedagogika kafedrası mudiri v.b.dots X.S.Akramova Maxsus pedagogika, Defektologiya (Logopediya) mutaxassisligi 1 bosqich magistri Po'latova Kamola Abduvoitovna
4. Akramova, X. (2020). Metodika formirovaniya obshchih trudovykh navykov u umstvenno otstalyykh uchenykh cherez kompyuternyye multimediynyye programmy. Arhiv Nauchnykh Publikey JSPI, 1-7.
5. Akramova, X. (2020). Sotsialno-pedagogicheskaya rabota s det'mi doskol'nogo vozrasta. Arhiv Nauchnykh Publikey JSPI.
6. Akramova, X. (2020). Zamonaviy multimedya vositalaridan foydalanişmuvaflakiyat garovi. Arhiv Nauchnykh Publikey JSPI, 1-5.
7. Akramova, X. (2020). Korrektsionno-pedagogicheskiye obobennoşti formirovaniye navykov zdorovogo obraza jizni u detey s umstvennoy ostalost'yu v seymeynykh usloviyax. Arhiv Nauchnykh Publikey JSPI.
8. Akramova, X. (2020). Aqli zaif oquvchilarda axborot dasturlari vositasida umumiy mehnat konikmalarini shakllantirish metodikasi. Arhiv Nauchnykh Publikey JSPI.